

Ujhelyi Nelli

Hogyan alakítják és írják újra az ideológiákat az általuk életre hívott jótékonyok során szerzett tapasztalatok?

Zakariás Ildikó: *Jótékony nemzet. Szolidaritás és hatalom a kisebbségi magyarok segítésében.* Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram Kiadó. 2018.

DOI: [10.54742/tabula.2019.1-2.05](https://doi.org/10.54742/tabula.2019.1-2.05)

1.

Zakariás Ildikó könyve azt vizsgálja, hogy milyen társadalmi értelmezések mozgatják a jótékonyt. Azon belül egy speciális területre, a kisebbségi létben élő magyarság felé irányuló anyaországi segítő tevékenységre fókuszál. Az írás alap gondolata, hogy a támogatás vagy a nem támogatás ideológiák által determinált jelenség, és mint ilyen, folyamatos változás alatt áll. Az értelmezések, tapasztalatok és újraértelmezések nyomán fogalmazódnak meg és jönnek létre a segítő akciók. Az ideológiai háttér alapjaiban szabja meg a segítést, befolyásolja azt, hogy hogyan változik meg a segítő és segített köre, valamint a segítés módja (Zakariás 2018:252). A szerző a szomszédos országokban kisebbségi létben élő magyarokat segítő jótékony, filantróp tevékenységek vizsgálatán keresztül arra a következtetésre jut, hogy a magyarországi segítő szándékban a nemzeti azonosság olyannyira központi szerepet kap, hogy az leggyakrabban a cselekvéseket motiváló, kiváltó okként azonosítható. Zakariás Ildikó szerint ebben a viszonyrendszerben a segítés két meghatározója a hátrány és az elmaradottság. A segítő többsége szerint, a határon túli magyarok egyrészt hátrányban vannak, mert kultúrájukat, hagyományait, nemzeti identitásukat fenyegető közegben élik mindennapjaikat. Másrészt, alapvetően elmaradottabb gazdasági környezet veszi őket körül. Hozzájuk képest nyugatibb, fejlettebbnek, tehetősebbnek minősül a magyar társadalom, ezért az anyaország polgáraitól és hatalmi elitjétől elvárható, hogy segítse a rosszabb körülmények között élő nemzettársait. (Zakariás 2018:14)

2.

A könyv logikusan szerkesztett, a következetesen egymásra épülő részek fokozatosan vezetik be az olvasót az írás által feltárt jelenség problémavilágába. A segítés kérdéskörét egy hármassztruktúra mentén járja körül a szerző. Egyrészt arra kíváncsi, hogy a segítő és a segített nézetei hogyan formálódnak a segítés folyamata során. Másrészt megvizsgálja, hogy a támogatást hogyan árnyalják a nemzetről, a magyarságról szóló képzetek. Harmadrészt rákérdez, hogy a segítségnyújtás hatalmi aspektusai hogyan írhatók le és miként értelmezhetők ebben a segítő folyamatban.

3.

A bevezető fejezetet az elméleti áttekintés követi. Ebben egyrészt végigvezeti azokat a kutatási eredményeket, amelyek a segítő motivációira fókuszálnak, majd áttekinti a szolidaritáshoz kapcsolódó nemzeti ideológiák téziseit és értelmezi az érdemesség narratíváit a jótékony akciókban. Másrészt, a segítő-segített pozíciók aszimmetriája című fejezetben fölvezet, hogy milyen elméleti modellek foglalkoznak a filantróp segítés hatalmi kérdéseivel. A könyv következő fejezete tágabb

perspektívából mutat rá a segítség címzettjeit, azaz a kisebbségi magyarokat támogató tevékenységek ideológiai hátterére. A segítő-segített viszony feltárását interjúk készítésével és jótékony tevékenységek résztvevő megfigyelésével végezte a szerző. Az alábbi négy kiválasztott filantróp program dokumentálásán és elemzésén keresztül válaszol a vizsgálat fő kérdéseire. A kutatás tárgyát képezi egy budapesti testvériskola projekt, amelyben a segítség címzettjei kárpátaljai magyarok voltak. Talán a legsokrétűbb az a gimnáziumi magyar nyelvópolási program volt Budapesten, amely Kárpátaljára, Erdélybe, Vajdaságba és Felvidékre irányult. A vizsgálat kiterjed egy szentendrei iskola összetett, kárpátaljaiakat segítő programjára, valamint egy olyan projektre, amelyben a magyarul tanuló csángók kvázi kereszt-szüleivé váltak a segítő magyarországi – vagy erdélyi – önkéntesek. Zakariás Ildikó a konkrét tereptapasztalatok nyomán azt vizsgálja, hogy a segítség során hogyan jelennek meg a nemzeti azonosság és különbözőség ideológiái. Valamint hatalmi kérdésként veszi górcső alá a segítséget, bemutatva a segítő és segített aszimmetrikus viszonyát a segítették nézőpontjából. A jótékonyosság intim aspektusaira is kitér, amikor a támogatók és a támogatottak között kialakuló személyes kapcsolatokat mutatja be.

4. A szerző értelmezése abból az alaptézisből indul ki, hogy a segítség ideológiák által meghatározott tevékenység, és ezen ideológiák döntően a segítségi folyamat során változnak. A találkozás pillanataiban válik tette a korábbi elképzelés, ekkor derül ki, hogy azonos jelentéseket társítanak-e az egyes felek a cselekvésekhez, és az elgondolt ideológiákhoz vagy sem. Ha igen, megtörténhet az ideológiák megerősítése (Zakariás 2018:170), ha nem, akkor viszont mód nyílik a képzetek transzformálására, módosításra, vagy akár a cselekvés megghiúsulására is.
5. Az írás bepillantást nyújt abba a folyamatba, amelyben a legkülönbözőbb segítői attitűdök (nemzeti szolidaritás; gyermekek segítése; elmaradottság enyhítése; keresztény karitás) az alkalmazás során változnak, újra értelmeződnek, új motivációk kapcsolódnak hozzájuk. „Így adhat kapaszkodót a nemzeti azonosság, a magyarság megmaradásának eszméje a szegénységtől megrettenő jótékonykodónak, és jelent mankót a hátrányos helyzetű gyerekek segítségének eszméje a nyelvváltó vagy a nemzeti megmaradás diskurzusait visszautasító közösségekben.” (Zakariás 2018:254.) A vizsgált önkéntesek esetében a nemzeti ideológia a fő értelmezési keret, amelyben megvalósul a segítség. Ha valamilyen okból a nemzeti szolidaritás mentén nem alakítható ki a jótékony tevékenység, akkor másodlagos opcióként bukkan fel az általánosabban vett hátrányos helyzet orvoslása, a keresztényi filantróp eszme, vagy a gyermekek segítségének értelmezési kerete. A könyv lényegében a jótékonyosság indoklásaként és legitimálásaként használt különböző ideológiák játkát mutatja meg az olvasó számára. Azt a sérülékeny, a résztvevők és sokszor a kutatók számára is láthatatlanul, kibeszéletlenül hagyott mezsgyét, amely meghatározza, hogy voltaképpen miért segít a segítő és szerinte miért szorul erre a rászoruló. Erre a legelemibb kérdésre kínál multivokális választ az írás.
6. Zakariás Ildikó monográfiája olyan értékes szempontokat emel be a jótékonyosság működésmechanizmusairól szóló diskurzusba, amelyek a filantrópia-kutatásokból gyakran kimaradnak. Ilyen például az, hogy számol a társadalmi, gazdasági és politikai kontextussal, amelyben megvalósul a jótékonyosság (Zakariás 2018:51). Ugyanakkor az önkéntes cselekvések ideológiai meghatározottságának hangsúlyozása, vagy a segítő-segített pozíciók egymásra reflektáló, a jótékonyossági folyamatot kölcsönösen formáló viszonyának értelmezése szintén meghatározó eredmények.

Továbbá megállapítja, hogy a vizsgált jótékonyági formák a nemzeti ideológiák megnyilvánulásának terepei, ahol a segítők megélhetik a magyarságról, nemzeti azonosságról elgondolt elképzeléseiket. A segítségi akciókat vezérlő magasztos szándék, a szenvedés vagy a hiány csökkentése kiegészül a segítő saját individuális szempontjaival, önmegvalósító szándékaival, amelyben a nemzeti ideológiák meg tapasztalásának vágya válik fontossá.

7.

A könyv megmutatja, hogy a segítők hogyan jelölik ki a segítség alanyait, vagyis hogyan megy végbe a segítségre érdemesség meghatározása. Ez az aspektus gyakran rejtve marad, miközben rendkívül fontos, mert nem csak a segítők motivációit árnyalja, hanem azt a folyamatot is felfedi, ahogyan a jótékonyág révén a segítők meghatározzák a rászorultság tényét. Ebből következően a jótékonyág során megvalósuló kiválasztási folyamat megmutatja azokat az önkéntesek által preferált problémaköröket, amelyek megalkotják a segítség szükségletét. Ezzel tulajdonképpen már a segítségi folyamat kezdetén egy aszimmetrikus viszony jön létre, amely implicit vagy explicit módon végigkíséri a segítség folyamatát. A szerző Axel Honneth elismerés elméletére alapozva mélyebbre ás, és olyan új jelentésrétegeket tár fel, amelyek döntően mozgatják a segítség cselekvésének szálait. Az elismerés és a szolidaritás megteremtésének mozzanatai kapcsán vizsgálja azt is, hogy hogyan jelenik meg és hogyan érvényesül a segítség címzettjeinek nézőpontja. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Zakariás az adományozás gesztusában nem egyszerűen a támogatók hatalmának megerősítését és fenntartását látja, hanem az érdemesség kérdését is bevonja az elemzésbe. Így megközelítve egy közösségre irányuló adományozás lényegében elismerő gesztusokat is tartalmaz, és a honnethi értelemben a szolidaritás mint elismerési forma megnyilvánulásának a helye lesz (Zakariás 2018:78).

8.

Az egyik legfontosabb eredménye a könyvnek, hogy megmutatja azt az összetett és kölcsönös egymásra reagáló viszonyt, amelyben a segítség létrejön. A segítő és a segített egyaránt alakítja, építi, befolyásolja a segítség folyamatát. A kölcsönösség iránti igény nyilvánul meg a segítség viszonzásának szándékában is. „A támogató-támogatott találkozások, amennyiben ez utóbbiak otthonában jönnek létre, általában együtt járnak a támogató megvendéglésének vagy elszállásolásának gesztusaival, gyakorlataival. Azokban az értelmezési helyzetekben, amikor a jótékonykodás és maga a találkozás a támogatott számára beváltja a »segítés« ígétét, magyarul azt a támogatott hasznosként, segítségként, céljaival egybeváogóként értékeli, a vendéglátás viszontjándékként, a támogató szimbolikus elismerésének, a hálának a kifejezéseként működik.” (Zakariás 2018:203.)

9.

Zakariás Ildikó monográfiája felhívja a figyelmet arra, hogy a segítségi folyamat egy bináris viszony, amelyben lehetőség nyílik a benne részt vevők előzetes, szolidaritással kapcsolatos elképzeléseinek reflexiójára. Ahogy az írásból kiderül, a vizsgált önkéntesek több esetben reflektálnak a segítségi gyakorlatokra és megfogalmazzák kritikáikat a nemzeti szolidaritás működésével kapcsolatban. A szerző felteszi a kérdést, hogy vajon a jótékonyág kapcsán, a segítség mikrovilágában megszülető kritika képes-e szélesebb körbe eljutni, általánossá válni és az önkéntesség gyakorlatait, esetleg a támogatáspolitikát struktúráit újra írni? Mindenképpen izgalmas lenne ezt a felvetést a továbbiakban megvizsgálni.

10.

A könyv a jótékonyág – mint társadalmi konstrukció – kritikai elemzését adja. A kutatási probléma megközelítésének módja, a feltett kutatási kérdések, a vizsgálat

módszerei és maga az elkészült írás mind a szerző alapos szakmai munkáját dicsérik. A monográfia érvényes szemléletbeli iránymutatást jelenthet és hasznosítható kutatási eredményeket adhat az önkéntesség, jótékonyág témakörét vizsgálók számára. Ugyanakkor szélesebb körben szolgálhat értékes eredményekkel a társadalmi részvételi formákkal, a szolidaritás megnyilvánulásaival, a jótékony cselekvések politikai aspektusaival és a nemzeti ideológiák kérdésével foglalkozó kutatók számára. Kifejezetten izgalmas perspektívát nyújthat a könyv a segítési folyamatot egy irányból – legtöbbször a segítők perspektívájából – feltáró kutatóknak.